

УДК 349.2

Іншин Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
Заслужений юрист України

ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЬМИ-ІНВАЛІДАМИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена вивченню основних засад правового регулювання надання соціальної допомоги дітям-інвалідам. Виявлено окремі недоліки чинних нормативно-правових актів, запропоновано їх усунення та вдосконалення порядку надання зазначеної допомоги.

Ключові слова: діти-інваліди, соціальна допомога, правове регулювання.

Иншин Н.И. Правовое регулирование получения социальной помощи детьми-инвалидами

В статье раскрываются вопросы правового регулирования предоставления социальной помощи детям-инвалидам. Выявлены отдельные недостатки действующих нормативно-правовых актов, предложены пути их устранения и совершенствования порядка предоставления указанной помощи.

Ключевые слова: дети-инвалиды, социальная помощь, правовое регулирование.

Inshyn M. Obtaining a social assistance by children with disabilities: theoretical and legal aspect

The article describes the legal regulation of social assistance to disabled children. Some problems of existing regulations are identified, the ways of their elimination and improving the procedure of providing this care are proposed.

Key words: children with disabilities, social assistance, legal regulation.

Актуальність дослідження. Соціальні допомоги займають важливе місце в системі соціального забезпечення населення України. Практична цінність соціальної допомоги полягає в тому, що кожний громадянин України отримує право на матеріальне забезпечення на рівні не нижчому від прожиткового мінімуму у разі, якщо з незалежних від нього причин його середньомісячний дохід не відповідає встановленому законодавством рівню і якщо такий громадянин через різноманітні обставини не застрахований у системі

загальнообов'язкового соціального страхування, або якщо тривалість його страхового стажу не дає йому право на отримання соціальних страхових виплат. Фінансування всіх видів соціальної допомоги здійснюється за рахунок Державного та місцевих бюджетів. Це є однією з основних особливостей цієї форми соціального забезпечення. Разом з тим існують інші специфічні ознаки соціальної допомоги, які відрізняють її від інших форм соціального забезпечення населення України.

Метою статті є розкриття теоретико-правових аспектів правового регулювання отримання соціальної допомоги дітьми-інвалідами.

Стан дослідження. Проблеми державної соціальної підтримки різних верств населення, у тому числі різні аспекти надання соціальної допомоги, досліджували у своїх працях В. Бідак, Н. Борецька, А. Брюхіна, М. Гальчун, О. Давидович, О. Єрмоловська, В. Загорський, Л. Ільчук, О. Кабанець, В. Капильцова, Л. Крамаренко, А. Крупник, Л. Кулачок, Л. Куранда, І. Лавриненко, Е. Лібанова, Е. Лопушняк, Т. Леванісова, Р. Левін, В. Макаренко, О. Палій, С. Сіденко, В. Скуратівський, П. Спікер, Н. Тимчишена, П. Шевчук, О. Яременко та ін. Проте проблема державної соціальної підтримки сімей з дітьми потребує сьогодні пильної уваги науковців, насамперед у контексті дослідження механізмів реалізації державної політики щодо дітей в Україні та як її окремого напрямку – державної соціальної підтримки сімей з дітьми.

Виклад основного матеріалу. Дитиною-інвалідом є дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту (стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства») [1].

У системі соціального захисту дитини-інваліда важливе місце відведено наданню соціальної допомоги, що здійснюється відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [2] та Порядку надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам № 226/293/169 від 30.04.2002 [5], управліннями праці та соціального захисту населення районних, районних у м. Києві і Севастополі державних адміністрацій, структурними підрозділами з питань праці та соціального захисту населення виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх створення) рад (далі – органи праці та соціального захисту населення).

Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» визначено право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів шляхом встановлення державної соціальної допомоги у відсотках від прожиткового мінімуму. Розмір державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам у 2017 році буде розраховуватися з урахуванням норм вищезазначеного Закону та статті 7 Закону України «Про державний бюджет на 2017 рік» [4], норм постанови Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 № 265 «Деякі питання пенсійного забезпечення громадян» (зі змінами) державна соціальна допомога з січня, з травня, з грудня:

- інвалідам з дитинства І групи підгрупи А з надбавкою на догляд – 2561,50 грн, 2695,40 грн, 2821,10 грн;
- інвалідам з дитинства І групи підгрупи Б з надбавкою на догляд – 1870,50 грн, 1968,00 грн, 2059,50 грн;
- інвалідам з дитинства ІІ групи, одиноким інвалідам з дитинства ІІ групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду, з надбавкою на догляд – 1247,00 грн, 1312,00 грн, 1373,00 грн;
- інвалідам з дитинства ІІІ групи, одиноким інвалідам з дитинства ІІІ групи, які за висновком МСЕК потребують постійного стороннього догляду, з надбавкою на догляд – 1247,00 грн, 1312,00 грн, 1373,00 грн;
- на дітей-інвалідів – 1247,00 грн, 1312,00 грн, 1373,00 грн;
- на дітей-інвалідів підгрупи А до 6 років з надбавкою на догляд – 2227,90 грн, 2344040 грн, 2453,10 грн;
- на дітей-інвалідів до 6 років з надбавкою на догляд – 1550,40 грн, 1631,40 грн, 1707,10 грн;
- на дітей-інвалідів підгрупи А від 6 до 18 років з надбавкою на догляд – 2561,90 грн, 2695,40 грн, 2821,10 грн;
- на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, – 1309,35 грн, 1377,60 грн, 1441,65 грн;
- на дітей-інвалідів підгрупи А, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою до 6 років, з надбавкою на догляд – 2664,35 грн, 2803,60 грн, 2933,65 грн;
- на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, до 6 років з надбавкою на догляд – 1986,85 грн, 2090,60 грн, 2187,65 грн;
- на дітей-інвалідів підгрупи А, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, від 6 до 18 років з надбавкою на догляд – 2998,35 грн, 3154,60 грн, 3301,65 грн;
- на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою, від 6 до 18 років з надбавкою на догляд – 2153,85 грн, 2266,10 грн, 2371,65 грн.

Одразу ж слід відмітити, що існує явна прогалина в чинному законодавстві. Так, причина і строк, на який встановлюється інвалідність дітям-інвалідам, визначаються лікарсько-консультативними комісіями дитячих лікувально-профілактичних закладів (далі – ЛКК). Після огляду ЛКК дитини медичний висновок про визнання дитини інвалідом надсилається до органу праці та соціального захисту населення за місцем проживання інваліда з дитинства або законного представника дитини-інваліда. Не пізніше 10 днів з дня отримання висновку орган праці та соціального захисту зобов'язаний направити батькам (представникам) дитини-інваліда письмове повідомлення про право на державну соціальну допомогу, умови, розмір і порядок її призначення. Після отримання такого повідомлення законні представники дитини-інваліда повинні піти до органу праці та соціального захисту і подати документи на отримання соціальної допомоги (під законними представниками дітей-інвалідів слід розуміти батьків,

усиновителів, опікунів чи піклувальників). Уповноважені особи, що приймають рішення про надання соціальної допомоги, керуються Переліком медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років, затвердженим наказом МОЗ України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України від 08.11.2001 № 454/471/516. Звідси незрозуміла різниця у віці, визначеному Порядком № 226/ 293/169 від 30.04.2002 та вказаним Переліком.

Заява про призначення державної соціальної допомоги на дитину-інваліда подається одним із законних представників за місцем постійного проживання або за місцем фактичного проживання особи, яка подає заяву, при умові подання довідки про недержання цієї допомоги в органі праці та соціального захисту населення за місцем постійного проживання. Якщо законний представник проживає за іншою адресою, ніж дитина-інвалід, то разом із заявою він подає довідку органу праці та соціального захисту населення про те, що другий із законних представників не отримує державну соціальну допомогу на дитину-інваліда за місцем свого проживання.

Порядком № 226/ 293/169 визначено перелік документів, які слід подати до органу праці. Зокрема, такими є: заява про призначення усіх видів соціальної допомоги за формою, що затверджується наказом Мінпраці; паспорт або в разі його відсутності інший документ, що може засвідчувати особу, яка подає заяву; довідка про реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті); оригінал та копія свідоцтва про народження дитини-інваліда; довідка з місця навчання із зазначенням факту перебування на повному державному утриманні; довідка про місце проживання інваліда з дитинства або дитини-інваліда чи копія паспорта інваліда з дитинства або дитини-інваліда з відомостями про місце проживання; довідка про місце проживання законного представника, піклувальника, який подав заяву, чи копія паспорта з відомостями про місце проживання. Якщо подаються копії зазначених документів, то вони мають бути підписані посадовими особами органу праці і соціального захисту і засвідчені печаткою цього органу.

При прийнятті заяви її подателю мають видати розписку про прийняття заяви та доданих до неї документів із зазначенням дати прийняття заяви.

Відповідно до законодавства зазначені документи можуть бути направлені поштою. Цікаво, що такий спосіб, хоч і зазначається у Порядку № 226/ 293/169, однак реалізувати його на практиці досить складно внаслідок непродуманості висунутих вимог до документів. Так, наприклад, складно уявити собі особу, яка буде пересилати до відповідного органу свій паспорт, а якщо ж заявник вирішить надіслати копію, то він має поставити на ній підпис уповноважених осіб органу праці та соціального захисту і завірити його печаткою цього органу. Відтак мета пересилання документів поштою взагалі втрачається. Тому, хоча право на пересилання документів передбачено Порядком і воно дійсно могло б

суттєво допомогти батькам (піклувальникам), які стикнулися з необхідністю оформляти отримання соціальної допомоги на дитину-інваліда, все ж на практиці його реалізацію слід поставити під сумнів.

Одержувачам державної соціальної допомоги органи праці та соціального захисту населення, які її призначили, видають посвідчення встановленого зразка.

Про призначення або відмову у призначенні державної соціальної допомоги орган праці та соціального захисту населення письмово повідомляє особу, що звернулася за її призначенням.

Державна соціальна допомога призначається з дня звернення за її призначенням. Днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день приймання органом праці та соціального захисту населення заяви з усіма необхідними документами. Якщо документи відправлені поштою, то днем звернення є дата на поштовому штампелі на конверті.

На дітей-інвалідів державна соціальна допомога призначається на строк, зазначений у медичному висновку, який видається у порядку, встановленому Міністерством охорони здоров'я України, але не більш як по місяць досягнення дитиною-інвалідом 18-річного віку включно.

Виплата державної соціальної допомоги зупиняється у випадку пропуску строку переогляду стану здоров'я дитини-інваліда ЛКК, а в разі визнання знову інвалідом з дитинства або дитиною-інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більше як за один місяць. Якщо причина пропуску строку визнана поважною, то виплати поновлюються з дня їх зупинення, але не більше ніж на 3 роки.

Державна соціальна допомога виплачується щомісячно державними підприємствами і об'єднаннями зв'язку за місцем проживання законного представника, яким призначена допомога на дітей-інвалідів. Також виплата може здійснюватися уповноваженим банком за письмовою заявою одержувача, в тому числі і на картковий рахунок. Соціальна допомога виплачується разом із надбавкою на догляд (у випадку оформлення такої надбавки). Державна соціальна допомога може виплачуватися за довіреністю, порядок оформлення і строк дії якої визначаються законодавством України.

Суми державної соціальної допомоги, призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем без поважних причин, виплачуються за минулий час не більше як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням. Якщо у невиплаті соціальної допомоги винен орган праці та соціального захисту, то виплата здійснюється за весь період прострочення без обмежень строком з компенсацією за несвоєчасну її виплату, при цьому розмір прожиткового мінімуму визначається на момент виплати допомоги.

Невиплату або відмову у виплаті державної соціальної допомоги за минулий час може бути оскаржено у судовому порядку відповідно до закону.

Рішення про призначення чи непризначення соціальної допомоги та надбавки на догляд може бути оскаржене заявником у відповідних органах виконавчої влади (в адміністративному порядку вищестоящому органу чи посадовій особі, а також місцевій адміністрації) або в судовому порядку.

В цілому можна констатувати, що розглядуваний Порядок надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам не є таким, що дійсно стоїть на захисті інтересів та прав дітей-інвалідів. Так, по-перше, відмітимо як негативний фактор величезну кількість затребуваних в органах праці документів, необхідних для прийняття рішення про призначення соціальної допомоги. І хоча з об'єктивної точки зору така кількість документів є дійсно аргументованою задля попередження шахрайських дій для отримання безпідставної допомоги, все ж страждають від таких превентивних заходів насамперед особи, які насправді зазнали катастрофічного удару, усвідомивши, що їхня дитина є інвалідом. Тому найпершим важливим кроком для підтримки таких сімей слід ввести пільгове першочергове обслуговування осіб, які прийшли отримати у відповідні заклади довідку з місця навчання із зазначенням факту перебування на повному державному утриманні; довідку про місце проживання інваліда з дитинства або дитини-інваліда чи копію паспорта інваліда з дитинства або дитини-інваліда з відомостями про місце проживання; довідку про місце проживання законного представника, піклувальника, який подав заяву, чи копію паспорта з відомостями про місце проживання. По-друге, в органах праці та соціального захисту населення має надаватися допомога таким особам в оформленні заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги за відповідною формою. Навіть доцільно було б зобов'язати певну посадову особу органу праці писати та видавати для розписки таку заяву. По-третє, найбільш оптимальним, звичайно, був би електронний реєстр осіб в державних та комунальних закладах, за наявності якого особі, що звертається до органу праці, не потрібно було б збирати вказані довідки, їх отримання мало б бути обов'язком уповноважених осіб органів праці шляхом посилання через мережу Інтернет запиту щодо відомостей про вказаних осіб.

Негативно також слід відзначити невдалу спробу «допомогти» особам, що звертаються до органу праці та соціального захисту населення за отриманням соціальної допомоги на дитину-інваліда, шляхом надання можливості відправити документи поштою. Так, для її реалізації доцільно було вимогу про наявність підпису уповноваженої особи органу праці та соціального захисту забезпечити механізмом реалізації або альтернативно покласти обов'язок безоплатно завіряти копії документів на державних нотаріусів.

Також відмітимо очевидний факт, що рівень соціальної допомоги є вкрай низьким. Вказані суми, хоча й відповідають мінімальному прожитковому рівню в країні, все ж є недостатніми для того, щоб забезпечити матеріально дитину-інваліда. Таких коштів не вистачає на елементарні потреби в обслуговуванні дитини-інваліда, не кажучи вже про дорогі ліки та необхідність повторних обстежень.

Окрім того, до Уповноваженого з прав людини надходять численні звернення від інвалідів та їхніх представників зі скаргами на необ'єктивне визначення медико-соціальними експертними комісіями групи та причини інвалідності, або неправомірне позбавлення статусу інваліда. Таких звернень у 2008 р. надійшло 128, у 2009 р. – 133. Зокрема, громадяни скаржаться на

неправомірні дії з боку працівників медико-соціальних експертних комісій, які, за їх твердженням, вимагають хабарі за встановлення чи підтвердження групи інвалідності [5, с. 253]. Також на практиці відомі випадки затягування прийняття рішення про встановлення інвалідності дітям-інвалідам цілими роками, вимагаючи від батьків проходження додаткових обстежень, здавання неймовірної кількості аналізів, хоча навіть неозброєним оком з першого погляду зрозуміло, що дитина має психічні вади. Очевидно, що такі ситуації можуть бути викорінені з нашого суспільства тільки двома шляхами: по-перше, підняттям рівня моральності в суспільстві, щоб такі діти та їхні родини викликали людські почуття співчуття та бажання допомогти, а не холодного наміру нажитися на біді чужої людини; по-друге, підвищенням рівня відповідальності уповноважених осіб лікарських комісій за вказані дії у разі їх викриття.

Висновок. Підсумовуючи, наведемо уривок з доповіді Уповноваженого з прав людини щодо стану дотримання прав уразливих груп-дітей: «Моніторинг Уповноваженого з прав людини за дотриманням прав дітей з особливими потребами в Україні свідчить про неналежний рівень їхньої соціальної та правової захищеності. Розміри державної соціальної допомоги є недостатніми для забезпечення повноцінного і гармонійного розвитку цих дітей, а байдуже, бюрократичне ставлення чиновників до проблем дітей-інвалідів, по суті, унеможливило їхню інтеграцію до повноцінної участі у житті суспільства». Підтримаємо також думку Уповноваженого про те, що «попри соціально-економічні труднощі, необхідно усім органам влади посилити увагу до потреб дітей з особливими потребами. Їхнє матеріальне, медичне обслуговування, надання освітянських послуг, засобів реабілітації повинно відповідати сучасним міжнародним стандартам». Зрозуміло, що починати потрібно з вдосконалення правового регулювання соціального захисту дітей-інвалідів, зокрема порядку надання соціальної допомоги.

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства: Закон України № 2402- III від 26.04. 2001 // Офіційний вісник України від 15.06.2001. – 2001 р. - № 22 – С. 4. – Ст. 981.
2. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України № 2109 – III від 16.11. 2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.
3. Порядок надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам № 226/ 293/169 від 30.04. 2002 // Офіційний вісник України. – 2002 р. № 24, Том 2. – С. 473. – Ст. 1191.
4. Про Державний бюджет України: Закон України № 5515-VI від 06.12.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 5-6. – Ст. 60.
5. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Київ, 2010. – 277 с. / [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.ombudsman.gov.ua/en/images/stories/07022011/Dopovid_6.pdf.